Наталя Буракова

Дитина в науковій спадщині Паоли Ломброзо

Дитина і дитинство – одна з провідних та ключових тем у сучасному суспільстві. Відображення світу дитинства, аналіз внутрішнього світу дитини все більше привертає увагу як зарубіжних, так і сучасних дослідників. Жодне з досліджень так не захоплює, як те, що розкриває чарівну привабливість світу дитинства, в якому живе і розвивається маленька істота, що є таємницею того, що хвилює її серце та заполоняє її голівку, де б'є ключ молодого життя.

Вивченню та спостереженню цього маленького всесвіту присвятили велику увагу як відомі вчені, визначні науковці, так і батьки, які щодня відкривають для себе такий звичайний і магічний простір маленької людини.

Такі відомі дослідники дитинства як Леббок, Тейлор, Прєйр, Роменс і Дарвін багато писали про дітей, вивчали їхню психологію, навіть проводили паралель із дикунами. В останні часи дитяча психологія є об'єктом наукового дослідження таких психологів, як А. Касмауль, І. Сікорський, І. Тен, З. Фройд [3, с. 11].

В автобіографіях митці різних часів усе більше з особливим інтересом зупиняються на своїх дитячих переживаннях, із неповторною відвертістю, урочисто й правдиво віддаючись самоспостереженню; перед нами постають переживання, що спричинені їхніми маленькими невдачами, спалахи радості, відданість іграм, судження про людей та речі, що їх оточують або миготять перед їхніми очима [3, с. 11]. Саме тому деякі сторінки «Сповіді» Ж.-Ж. Руссо, «Історії мого життя» Жоржа Санда, «Дитинство» Л. Толстого, «Спогади» Софії Ковалевської – чудові монографії про дитячу душу, невичерпні джерела, документи, у яких точність і правдивість поєднується з мистецьким викладом [3, с. 11].

Спостерігаючи за розвитком суспільства, сьогодні майже неможливо зустріти матір, яка б не намагалась із радістю і захопленим хвилюванням вивчати здібності, слова, думки та почуття власної дитини – всього того, що вивчає сучасна психологія дитини.

Уже на початку XX століття проблеми особливостей розвитку дитячої психіки, зумовлені віковими, фізіологічними змінами, хвилювали не тільки вчених-педагогів, фізіологів, лікарів, педологів, а й просвічену частину суспільства – письменників, громадських діячів, освітян тощо.

Однією із цінних літературних пам’яток, що яскраво висвітлюють риси і особливості світу дитинства, є маловідома праця італійської письменниці Паоли Ломброзо «Життя дитини». Перше видання цього твору відбулося у 1915 році у Петрограді, а наступне – тільки у 2010 у Москві. Найвагоміша причина того, що ця праця знову з’явилася на полицях книжкових магазинів – її надзвичайна цінність щодо тонких спостережень, особливого бачення законів життя дітей, які залишаються актуальними у наш час.

Метою статті є аналіз образу дитини в творчій спадщині італійської письменниці Паоли Ломброзо, праці якої переважно присвячені проблемі соціалізації дитини. Одночасно з соціальним питанням митець зацікавлена також психологічною проблемою, що спрямувало її на вивчення дитячої душі та написання однієї з найкращих праць «Жизнь ребенка» (1915).

На її погляд, основними законами дитячої психології, що можуть розкрити багато фактів із дитячого життя, є почуття самозбереження у дітей; турбота, з якою вони намагаються відсторонити від себе все, що може перешкодити їх розвиткові, та непідкупна наснага, з якою вони отримують усе, що сприяє їхньому фізичному та психічному росту. Це і є однією з провідних ідей розвитку дитини, її самовираження у цьому світі, на що і будемо звертати увагу у нашій публікації.

Якщо спостерігати за дітьми деякий час, ми можемо переконатися в силі їх інстинкту самозбереження. За твердженням авторки, вони схожі до інфузорій, які теж витривалі й стійкі до високої та низької температури. Так і діти: у прагненні самоствердитися й пробитися уперед вони проявляють дивну енергію, що активізує увесь запас сил. Усе вищезазначене можна простежити на їхньому нормальному фізичному розвиткові: дихання, кровообіг, обмін речовин, що здійснюється у дітей скоріше й повніше ніж у дорослих; їдять вони порівняно зі своєю вагою у два рази більше дорослих; сон міцніше, і нарешті, усі функції організму працюють досконаліше, енергійніше [3, с. 14].

Почуття самозбереження та захисту свого існування виявляється у них у всіх аспектах життєдіяльності дітей. Усе розумове та емоційне життя дитини в різноманітних видах і проявах керується цим законом. Із цієї точки зору всі існуючі протиставлення в її емоційному житті є досить логічними і можуть бути виправдані.

Паола Ломброзо стверджує, що в кінці XIX – на початку XX століття з’явився культ дитини, який відбився у багатьох формах, завоював законодавство, підпорядкував собі благодійність, здійснив переворот у

педагогіці, спонукав до існування нових розгалужень антропології та психології, особливо це помітно у живописі.

Не було й таких художників, що закохані у свої творіння, бажаючих зобразити свою дитину такою, якою вона є, передати всі особливості, всі примхи, її рухи, що сповнені живою невимушеністю та грацією, бажаючих простежити за нею під час гри, замалювати швидкоминучу мрійність.

Р. Сізеран, один із відомих сучасних істориків мистецтвознавства, зазначав, що «ні одна епоха не нараховувала стільки чудових дитячих портретів і картин із життя дитини, якими володіємо ми, де так правдиво передавалася б дитяча безпосередність, наївна цілісність і дитячі пустування» [3, с. 9].

Довгий час дітей зображали у вигляді «крилатих амурчиків», янголів, херувимів, зображали узагальнено й символічно. Пізніше почали з'являтися портрети дітей коронованих осіб. Судячи із суконь та виразу обличчя, це не були портрети дітей, а мініатюри з маленьких чоловіків і жінок [3, с. 9].

Величними, серйозними й імпозантними ці діти повинні були бути не тільки на картині, але й у житті у ті часи, коли суворий етикет ще тримав у лещатах будь-який прояв материнської любові, коли належно було власного батька називати «великий государ» і звертатися до нього у третій особі [3, с. 9].

Пізніше зустрічаються менш пихаті, менш суворі дитячі портрети, але їм як і раніше не вистачає правдивості та справжнього реалізму. Діти постають у вигляді перевдягнутих пастухів, савойців із бабаками, якими їх зображають на картинах Буше та Фрагонара: живе свідчення тієї розв'язаності та безпечності, з якою підходили у той час до особистості дитини [3, с. 9].

У кінці XVIII століття під впливом енциклопедистів і Ж.-Ж. Руссо починають і митці зупинятися більше на дитячому портреті [3, с. 10].

«Ніколи ще, – говорив Сізеран, – дитина не панувала так безроздільно в мистецтві, ніколи ще не було такого дитячого достатку в картинах, як сьогодні» [3, с. 10].

Отже, неодноразово була можливість спостерігати, як діти привертають до себе увагу, входять у наше життя, заволодівають ним, займають собою весь вільний наш час, а головне те, – стають живим і найдорожчим для всіх джерелом світла [3, с. 17].

Як відомо з книжок, розповідей бабусь, що ще в люльці немовля простягає свої ручки до матері, потім кладе їх на груди вірної годувальниці і міцно притискається до неї. Ця поза увіковічнена Рафаелем і Мурільо. Інколи малюк схиляє голівку на плече, нібито шукає захисту або ніжно обіймає шию обома руками, нібито вінком любові.

Підростаюча дитина, яка ще не твердо стоїть на ногах, починає дарувати нам свою ласку, стаючи з кожним днем лагіднішою, цим вона завойовує собі любов, супроводжує свої прохання та благання. Вона одна хоче володіти рукою близької людини (матері). Побачити найдорожчу людину вже через годину – це ціле свято для неї: обличчя дитини сяє від радості, вона плескає у долоні, стрибає навколо вас як собака, коли бачить свого господаря [3, с. 17].

Діти дуже часто роблять компліменти, відверті й надмірно сміливі, цим вони прагнуть висловити своє захоплене ставлення, свою довіру, бажання сподобатися.

Хвилювання, у яке впадають винуваті діти, яким загрожує покарання, викликане не стільки розкаянням у вчинку, що здійснив або переживанням, що вони будуть покарані, скільки страхом потрапити у немилість, втратити права й переваги любові, ціна якої добре їм відома [3, с. 17].

Дитина за інстинктом самозбереження однаково прагне до того, щоб у рівній мірі уникати неприємних відчуттів і почуттів, щоб принести собі задоволення, радість, благополуччя. Відчувати себе коханою, захищеною – відчуття приємне, і щоб отримати його, вона інстинктивно прагне здобути прихильність до себе оточуючих шумними проявами уваги, умінням знайти підхід до людей і цим самим отримати взаємне ставлення до себе [3, с. 18].

Дитина ставиться до людей так само як до стільця, на якому сидить, до посуду, з якого їсть, як до черевиків, які носить, але коли стілець, тарілка, черевики не приладні до застосування й не можуть здійснювати хоч маленьку послугу для неї, вона й не замислюється над тим, щоб шкодувати за ними і шукає одразу ж їм заміну.

Незалежно від мети, тобто від прагнення отримувати у відповідь взаємність, дитина отримує задоволення від шумного прояву своїх почуттів: спочатку вона цілує маму, а потім ручку крісла, бавиться з бабусею, а потім різко переходить до іграшок тощо. Надмірна ніжність дітей у переважній більшості залежить від потреби рухатися, хвилюватися, кричати, веселитися. Ці прояви любові даються їм нелегко, приносять задоволення всьому їхньому організму, який відновлюється та зміцнюється завдяки веселому та радісному

настрою. Брати участь у горі інших, піддаватися смуткові й меланхолії тяжко для дитини – це для неї є вироком пригнічення. Дитина відчуває інстинктом, що така участь порушує рівновагу організму протягом усього подальшого її життя, і тому вона навмисно уникає негативу, намагається обходити його на своєму життєвому шляху. «Як дитина фізично прагне уникнути болі – руйнівний елемент її існування та розвитку, – так вона прагне усіма силами знайти та примножити радість і задоволення» [3, с. 23].

Із самого раннього віку дитина налаштовує себе на позитив, на ніжність, любов оточуючих її людей, що в свою чергу впливає на її розвиток. Діти віком від 4-х до 6-ти років намагаються показати себе задоволеними тими обличчями, які оточують їх, і любов, яку б вони хотіли відчувати до себе. Відповідно і вони дарують їм (людям) ласку, проявляють свою любов; але це почуття поверхове, експансивне, не зовсім міцне з боку дітей. «Воно як золотий порох, що липне будь де, але й так само зникає з однаковою легкістю» [3, с. 21].

Отже, з усієї сфери почуттів дітям найбільш легко, до душі проявляти радість; але в той самий час вони залишаються непроникними для смутку, любові, будь-якого пориву для самовідданості. Вони насолоджуються тим, що їх люблять, але самі не прагнуть кохати по-справжньому, тому що бути коханим – це мати переваги для своєї ж корисливості; кохати – це дати поруку на корисливість, якою можуть бути корисними для інших, завдати лише турботи й клопоту [3, с. 21].

Також і ревнощі, почуття, що властиві дитині, відповідають характерові її любові. У багатьох випадках, коли ми спілкуємося з дитиною, нам здається, що вона любить, тому що ревнує. Але саме ревнощі цілком у межах її почуттів, її деспотично-вимогливої природи. Ревнощі проникнуті любов’ю не є показником тонкості й інтенсивності почуттів; у цьому випадку все полягає у прагненні отримувати, а не навпаки – давати. Як приклад, можемо навести таку ситуацію, коли мама, бабуся або няня проявляють до іншої людини, навіть якщо це менший братик або сестричка, свою любов, то це здається дитині зрадою несправедливо викраденої у них любові. Дитина, обіймаючи маму, прагне віддатися її заступництву, але при цьому ніхто крім неї не повинен користатися цим. Вона хоче сама насолоджуватися ласками й ніжністю близької людини – мами. Кожен із цих маленьких егоїстів думає, що тільки у нього є право на цю прихильність, і що він може її використовувати лише для своєї власної вигоди.

Усі ці різні форми, у яких знаходить своє відображення життя дитини, тісно взаємопов'язані один із одним і цей зв'язок, хоч і не відразу кидається у вічі, але явно виявляється при уважному вивченні істинної природи дитини.

Отже, праця Паоли Ломброзо «Життя дитини» є цінною знахідкою для батьків, вихователів, адже у ній розкриваються питання становлення дитини, її розвиток, що на сьогодні викликає багато питань у наукових дослідженнях, на які ми будемо звертати увагу у наступних наших публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дитина – центр навчально-виховного комплексу «школа – дитячий садок» // Наукові основи організації педагогічного процесу в навчально-виховному закладі «школа – дитячий садок» : монографія / гол. ред. В. Г. Кузь. – К. : Наук. світ, 2001. – С. 61–67.
2. Людина починається в дитинстві // Рідна школа. – 1999. – № 12. – С. 73–74.
3. Ломброзо П. Жизнь ребенка / Паола Ломброзо. – репр. воспр. изд., 1915 г. – М. : Єксмо, 2010. – 192 с. – (Семейное воспитание).

Особливості процесу пізнання в дитинстві // Збірник наукових праць / голов. ред. В. Г. Кузь. – К. : Науковий світ, 2000. – С. 129–134.